

УДК 711.455 + 711.58

Омшанська А.Г.,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЬ НЕОРГАНІЗОВАНОЇ РЕКРЕАЦІЇ

Розглянуті основні наукові методи дослідження та вирішення проблеми формування місць неорганізованої рекреації, які застосовуються у сучасному містобудуванні. Встановлена потреба в організаційному перетворенні існуючого методичного апарату рекреаційного містобудування.

Ключові слова: неорганізована рекреація, наукові методи дослідження, житлово-рекреаційний комплекс.

Зростаючий попит категорії неорганізовано відпочиваючих на рекреаційний продукт приморських населених пунктів України створив передумови для розроблення загальної методики дослідження проблеми формування місць неорганізованої рекреації.

Вирішення даного питання потребує перш за все визначення таких основних понять, як «методологія», «методика» та «метод». Так, дослідженням встановлено, що зарубіжні науковці переважно не розмежовують поняття «методологія» і «методика дослідження», у той час, як вітчизняна наука *методологію* розглядає як «учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів». *Методику* при цьому розуміють як «...сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку та операції з фактичним матеріалом», яка «...виражає певну послідовність рішень конкретної наукової або практичної задачі, а також сукупність та порядок застосування використаних при цьому методів». Наступним важливим поняттям є «метод». Так, за А.Я.Баскановим та Н.В.Туленковим, *метод* – це спосіб, шлях пізнання та практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів та принципів, яка регулює практичну та пізнавальну діяльність науковця [1]. При цьому, основною функцією метода є внутрішня організація та регулювання процесу пізнання чи практичного перетворення того чи іншого об'єкту.

Так, на всіх етапах дослідження проблеми формування місць неорганізованої рекреації необхідно застосовувати як універсальні *загальнонаукові методи* дослідження, які потребують урахування особливостей конкретних об'єктів дослідження, так і *дисциплінарні методи*, тобто систему прийомів та принципів, яка застосовується у містобудуванні та архітектурі.

Багатоаспектність та міжгалузевий характер містобудування, а також соціальний характер проблеми дослідження обумовлює також використання *методів, сформованих в інших науках* (географії, соціології, статистиці) та *методів міжгалузевих досліджень*.

Процес дослідження та вирішення проблеми формування місць неорганізованої рекреації має два рівні: емпіричний (процес накопичення фактів) та теоретичний (синтез знань), при цьому для досягнення мети автором виділяються дві основні групи методів: *аналітичні методи* (методи дослідження проблеми) та *кількісні методи* (методи вирішення проблеми) (таблиця 1).

Таблиця 1.

Методи дослідження та вирішення проблеми формування місць неорганізованої рекреації (пропозиція автора)

Методи дослідження проблеми	Методи вирішення проблеми
<i>I група</i> <i>Аналітичні методи</i>	<i>II група</i> <i>Кількісні методи</i>
<u>Метод літературного аналізу</u> вивченості проблеми	<u>Метод прогнозування обсягів неорганізованої рекреації</u>
<u>Метод статистичного аналізу</u> (кількісні показники, співвідношення тощо)	<u>Метод експертної оцінки вибору місць відпочинку</u> неорганізовано відпочиваючими
<u>Метод географічної систематизації</u> як критерій типології	<u>Метод оптимізації розміщення</u> комплексів неорганізованого відпочинку
<u>Метод порівняльного аналізу</u> комплексів, що досліджуються	<u>Метод визначення нормативних параметрів</u> комплексів, що досліджуються
<u>Картографічний метод</u>	<u>Прикладні методи</u> наукових досліджень
<u>Методи системного аналізу</u>	

Визначені у таблиці 1 методи є основними, які використовуються у дослідженні проблеми формування місць неорганізованої рекреації. Частина з них – методи I групи – є методичною основою дослідження передумов створення житлово-рекреаційних комплексів у приморських населених пунктах. Що стосується методів II групи, то вони слугують для вирішення проблеми дослідження. Отже, обґрунтування засобів досягнення мети дослідження потребує детального розгляду використаних методів.

Методи I групи – **аналітичні методи** – дають можливість відібрати релевантну інформацію із всієї наявної, отриманої в результаті первинної обробки конкретних даних та встановити залежність між основними параметрами процесу функціонування місць нерегульованої рекреації.

Так, **метод літературного аналізу** полягає у відборі та аналізі літературних джерел і проектної документації стосовно проблеми формування місць

неорганізованої рекреації для виявлення ступеню вивченості проблеми та сучасних тенденцій у наукових працях за аналогічними або суміжними темами.

З метою вивчення кількісної сторони явища неорганізованої рекреації та характеристики існуючих між її елементами зв'язків та залежностей велику увагу приділяють збору вихідних даних **методами статистичного аналізу**.

Одним з найважливіших інструментів вивчення рекреаційних потреб відпочиваючих, що дає можливість отримати відомості стосовно чотирьох основних аспектів відпочинку, які безпосередньо впливають на формування структури житлово-рекреаційних комплексів (часу, географії, форм проведення, а також сімейно-групової характеристики відпочиваючих) є *соціологічні обстеження*, до яких відносяться анкетні опитування різних категорій населення з подальшим факторним аналізом отриманих даних; статистична обробка спеціалізованих періодичних видань, програм розвитку тощо.

Так, наприклад, для визначення сучасного стану соціальних потреб неорганізовано відпочиваючих, що є важливим для формування соціально-орієнтованих житлово-рекреаційних комплексів, автором розроблено «Анкету соціальних потреб неорганізовано відпочиваючих» (2012р.) та за допомогою факторного аналізу (методу класифікації змінних з метою скорочення їх кількості на основі класифікації та визначення структури взаємозв'язків між ними) отримано результати від 125 респондентів з різних професійних та вікових груп [2].

До групи методів статистичного аналізу відносяться також методи сезонної оцінки кількісних показників неорганізованої рекреації, за допомогою яких можна визначити динаміку чисельності неорганізовано відпочиваючих у приморських курортних населених пунктах протягом року. При цьому низька ефективність зазначеної методики в сучасних умовах, неточність вихідних даних щодо динаміки кількісних коливань категорії неорганізовано відпочиваючих та їх мотивацій при виборі місця відпочинку актуалізує питання необхідності розроблення «нового» методу експертної оцінки вибору місць неорганізованої рекреації та формування «нових» методичних підходів до визначення її кількісних показників.

Система приморських курортно-рекреаційних територій Азово-Чорноморського регіону України з точки зору соціально-економічної географії є географічним простором, який характеризується: структурністю (розкладений на окремі географічні поля), системністю (у ньому діють стійкі компонентні та територіальні зв'язки між елементами формування, які надають йому якостей єдності, цілісності та компонентності), динамічністю (піддається впливу структурних та функціональних змін математичних об'єктів, які його утворюють).

Так, система приморських курортно-рекреаційних територій представлена широкою номенклатурою лікувально-оздоровчих та рекреаційних утворень, зокрема житлово-рекреаційними комплексами, як їх структурними одиницями.

Ці біфункціональні утворення найрізноманітніші за кількісними та якісними характеристиками, мають свою географічну своєрідність, що створює потребу **методами географічної систематизації** звести всю різноманітність житлово-рекреаційних утворень до обмеженої кількості груп за певними ознаками.

Вчений Е. Б.Алаєв до систематизації відносить методичні прийоми, які пов'язані з розділенням або групуванням явищ, що вивчаються, відповідно меті дослідження та обраним критеріям на такі сукупності, які, маючи задану спільність, у той же час відрізняються один від одного стійкими ознаками [3].

Так, спираючись на дослідження Е.Б.Алаєва та Д.Харвея, методами географічної систематизації та порівняльного аналізу можна провести характеристику місць неорганізованої рекреації; зробити ретроспективний аналіз світової практики проектування та створення приморських житлово-рекреаційних комплексів; розробити містобудівну типологію житлово-рекреаційних утворень та їх класифікацію за основними ознаками. При цьому необхідно враховувати різницю в цих поняттях: так, до класифікації відносяться «*кількісні сукупності*» (класи), які відображають стадії (динаміку) розвитку житлово-рекреаційних утворень (наприклад, їх класифікація за місткістю) або їх ієрархічні порядки (наприклад, класифікація за класом); до типології – фіксування сукупностей (типів), які стійко відрізняються за «*якісними ознаками*» (наприклад, функціональна типологія житлово-рекреаційних утворень).

Основою класифікації, типології, оцінки і прогнозування в дослідженні є **метод порівняльного аналізу**, який полягає у виявленні подібності і відмінностей між традиційними житлово-рекреаційними комплексами, які функціонували з 1960-х років, та новими, які створювалися у нових ринкових умовах з 2000-х років. Порівняльний аналіз дозволяє поєднувати кількісну та якісну методологію при збереженні орієнтації на отримання наукових результатів .

Так, у містобудівних дослідженнях відомі такі види порівнянь: «*Case-study*» *порівняння* застосовують для аналізу одного житлово-рекреаційного утворення (або його параметру) у порівнянні з іншими; *бінарне порівняння* є стратегією дослідження двох житлово-рекреаційних утворень, що дозволяє виявити загальні і часткові аспекти в їх містобудівному розвитку, при цьому необхідно враховувати, що мова може йти про зовсім різні шляхи досягнення високого рівня рекреаційного розвитку кожного з досліджуваних утворень, які виявляються не на окремому рівні аналізу, а на глобальному; *регіональне порівняння* – порівняння групи житлово-рекреаційних комплексів, обраних за ознаками схожості (або відмінності) їх ресурсних та архітектурно-містобудівних

характеристик, при цьому вибірка обмежена територіально (приморські населені пункти Азово-Чорноморського регіону), орієнтована не на макротериторії, а на території середнього рангу; *глобальне порівняння* – в якості одиниці аналізу обрана вся система житлово-рекреаційних територій та їх основні характеристики; *крос-темпоральне порівняння* застосовують для порівняння явища неорганізованої рекреації на різних часових етапах її розвитку.

Одними з традиційних методів географічних досліджень, що може бути застосований у процесі аналізу сучасного стану місць неорганізованої рекреації у приморських районах є **картографічний метод** – особлива форма просторового моделювання, яка має велику кількість прийомів для вивчення об'єктів, визначення їх кількісних характеристик та розміщення у просторі. Автором виділено три основні види картографічного методу: *картометричний метод* дає можливість зібрати вихідну інформацію та вивести кінцевий результат; *картодемонстраційний метод* (де карта застосовується лише для демонстрації результатів, отриманих іншими методами) дає можливість відобразити нерівномірність розподілення неорганізовано відпочиваючих у приморських населених пунктах Криму; *центрографічний метод* (де карта слугує джерелом вихідних даних та використовується для демонстрації результату) дає можливість охарактеризувати курортно-рекреаційні території у структурі Азово-Чорноморського регіону України.

Отже, картографічний метод – це метод точної фіксації та зображення об'єкту дослідження, у якому містобудівний підхід до рекреаційних об'єктів знайшов своєрідний потужний технічний засіб для характеристики всього комплексу цих об'єктів і виявлення певних географічних закономірностей.

Встановлено, що науково-обґрунтованому визначенню показників, які характеризують соціальні потреби відпочиваючих в місцях неорганізованої рекреації, сприяє **системний аналіз та конструювання моделей рекреаційних потреб** на основі матеріалів, отриманих в результаті соціологічних обстежень. При цьому, основою системного підходу є системно-структурний аналіз, який розглядає в якості системи будь-яку сукупність елементів і їх якостей, між якими є певні відносини і зв'язки. До таких систем відносяться «архітектурні об'єкти» та «комплекси». Методологічним принципом системно-структурного аналізу є «...диференціація системи на складові підсистеми й першоелементи та встановлення усіх форм функціональних взаємозв'язків між ними».

У дослідженні даного питання можна виділити «структурні елементи», що складають матеріальну основу житлово-рекреаційного комплексу (територія, споруди, мережі) і його «функціональну основу» (відпочинок, обслуговування, управління). При цьому, необхідно використовувати «ієрархічний принцип», тобто «багатоступеневу структуру аналізу від верхніх рівнів системи до нижніх» –

ієрархічні рівні утворюють вертикальні зв'язки підсистем та елементів; горизонтальні зв'язки утворюються якісними характеристиками елементів системи.

Метод системного аналізу може бути зокрема застосований у процесі передпроектного містобудівного аналізу території проектування житлово-рекреаційних комплексів.

Передпроектний містобудівний аналіз складається з комплексу передпроектної оцінки території, зокрема, комплексної функціонально-містобудівної оцінки (оцінки природних та антропогенних ресурсів, а також соціально-культурного потенціалу території) та композиційно-містобудівної оцінки (образно-естетичної оцінки та структурного аналізу ландшафту).

Таким чином, «методологічним стрижнем» системного підходу у створенні житлово-рекреаційних комплексів автор вважає сприйняття «довкілля» як «цілісного об'ємно-просторового архітектурно-ландшафтного утворення вищого рівня», а поняття «комплексу» трактує як «планувально-просторову систему нижчого рівня», у якій її частини пов'язані як одна з одною, так і ієрархічною залежністю, що потребує «моніторингового підходу», зважаючи на постійні зміни цієї системи.

Другою групою наукових методів, наведених у таблиці 1, є **кількісні методи** (методи вирішення проблеми), які дають можливість вивчити зовнішні та внутрішні зв'язки житлово-рекреаційних комплексів та категорії неорганізовано відпочиваючих з використанням математичного апарату, та отримати результати у вигляді основних принципів та моделей. Методи вирішення проблеми, розроблені автором на основі аналізу існуючих методів наукових досліджень, у цій статті предметно не розглядається, бо потребують окремого та детального розгляду.

Важливим є також застосування **прикладних методів** містобудівних досліджень, які стосуються вирішення проблеми, що вивчається, та використовуються у процесі проведення експертної оцінки території для формування житлово-рекреаційних утворень. До них належать:

- *метод оптимізації співвідношення галузевого балансу сфер економіки населеного пункту залежно від наявного ресурсного потенціалу, який визначає рентабельність активізації розвитку рекреаційної функції у населеному пункті* (У.Ізард, П.Хаггер) [4];

- *метод ландшафтної аналізу території*, яким оцінюється функціональна та композиційна структура житлово-рекреаційного комплексу за умов відповідності її природній ситуації на даній території (В.Р.Крогіус) [5];

- *метод функціонального зонування території курортно-рекреаційної зони на основі фактору доступності*, з урахуванням якого розподіляються

групи функцій різних соціальних рівнів суспільних послуг на ділянках території з відповідними рівнями містобудівної цінності (В.А.Сосновський) [6].

Отже, результати проведеного аналізу засвідчили, що методи наукових досліджень, зокрема проблеми формування місць неорганізованої рекреації, потребують змін та вдосконалення, що необхідно для оновлення процесів архітектурно-містобудівної практики.

Традиційні методи наукового дослідження не у всіх випадках дозволяють об'єктивно оцінити та дослідити нові типи об'єктів містобудування, і особливо тих, які ще недостатньо вивчені та не мають безпосередніх аналогів та прототипів, зокрема житлово-рекреаційних комплексів та селищ для відпочинку. У зв'язку з цим, автор вбачає потребу в організаційному перетворенні методичного апарату рекреаційного містобудування.

Література

1. Басканов А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования: Учебн. пособие. – 2-е изд., испр. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.: ил. – Библиогр.: с. 208-212.
2. Омшанська А.Г. Результати соціологічного обстеження неорганізовано відпочиваючих в приморських населених пунктах (липень 2012 року) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук. - техн. збірник / Відп. ред. М.М.Дьомін.- Вип. 33. - К., КНУБА, 2013.
3. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350с.
4. Хаттет П. Пространственный анализ в экономической географии. – М., Прогресс, 1968.
5. Крогиус В. Р. – Город и рельеф. – М., 1979
6. Сосновский В.А. Функциональное зонирование селитебной территории города на основе учёта фактора доступности. – М., 2004.

Аннотация

В статье рассмотрены основные научные методы исследования и решения проблемы формирования мест неорганизованной рекреации, применяемые в современном градостроительстве. Установлена потребность в организационном преобразовании существующего методического аппарата рекреационного градостроительства.

Ключевые слова: неорганизованная рекреация, научные методы исследования, жилищно-рекреационный комплекс.

Annotation

The article describes the main research methods and solution methods of problem of the self-organized recreation places formation, which are used in modern urban planning. Identified the need of organizational transformation of existing methodical device of recreational urban planning.

Keywords: self-organized recreation, research methods, housing-and-recreation complex.